

említett összefoglaló könyvtörténeti kép (GRÜLL Tibor, 39–122), majd három esettanulmány. Ezek Pannonia, Noricum és Dacia provinciákból vett példák, tekercsábrázolások pannoniai (AGÓCS Nándor, SZABÓ Ernő, 123–170), és noricum (GRÜLL Tibor, AGÓCS Nándor, JUSZTINGER János, SZABÓ Ernő, 171–190) síremlékeken, illetve egy Verespatak környékén fennmaradt viasztábla bemutatása. Kaptunk tehát egy tipológiát, egy átfogó képet, elmélyítették ismereteinket esettanulmányokkal, következhet a „literalizáció elterjedése”. Ezt is egy kultusz, a Matronae/Parcae tisztelet terjesztésének történetén (223–252) keresztül mutatják be, arra a területre koncentrálnak, amely a magyar olvasó számára talán a leginkább érdekes, vagyis az említett három római provinciára, a majdani Magyar Királyság és Erdély területére és nyugati szomszédságára (a Duna, az Inn, illetve délről a Dráva folyókkal határolt mai ausztriai régiókra). Az én olvasatomban Grüll Tibor kitekintése (253–280) a phrygiai kapusztéléken – a síremlékek kapuzata – ábrázolt íróanyagokra és íróeszközökre kiváló „nemzetközi” párhuzam (ha lehet ilyet mondani egyazon birodalmon belüli területekre), főként arra kínál alkalmat, hogy egy nagyon speciális szakszókincsbe is bepillantást nyerjünk. Mert ki ismeri azt, hogy mi is az „egyfülű írótabla, álló/fekvő nyitott diptychon, polytichon, zsanéros kódex” mellett, hogy a magyar kifejezésből értjük, mi a nyitott/zárt tekercs, írótaoll, tolltartó stb. Ezt a kitekintést követi a már említett olvasástörténeti összefoglaló. A kötet szerkesztése tehát ténylegesen önmagában is tudományos teljesítmény ebben az esetben.

Ha őszinték vagyunk, sem a klasszikus filológusaink, sem a latinul jól, vagy éppen gyengébben tudó történészeink, irodalmáraink vagy művészettörténészeink sem ismerik azokat a görög/latin kifejezéseket, amelyek az ókori írásbeliségre, az írás és íróeszközök anyagától az olvasásig vonatkoznak. Az ismertett kiadvány ezen a téren nyújt segítséget a fejlődéshez, ismeretszerzéshez. Magam a kötetnek két hiányát látom. Az egyik egy olyan görög/latin/magyar szójegyzék, amely a tanulmányokban felbukkanó terminus technicusokat segít áttekinteni, a másik sokkal földhözragadtabb – nem is értem, hogy nem készült el –, a hely- és személynevek mutatója.

MONOK ISTVÁN

Nagy Andor, *Tisztviselői életpályák, A brassói szász vezetői elit társadalmi érvényesülése (1650–1750)*, Budapest, Korall Társadalomtörténeti Egyesület, 2024. 231 p.

Nagy Andor kutatásának témaválasztása számos izgalmas, korokon átívelő tanulságot sejtető kérdéssel kecsegtet: miként szerveződött egy adott közösség politikai és gazdasági hatalmi elitje, milyen kulcsfontosságú szerepet játszottak ebben a baráti, kollegiális és rokoni kapcsolatok. A szerző, aki az egri Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Új- és Jelenkori Történeti Tanszékének tudományos munkatársa, 2024-ben megjelent művében a kora újkori Brassó városának vezetői rétegét térképezi fel, feltárva és elemezve a legfőbb egyházi és politikai hivatalokat betöltő családok közti kapcsolatrendszereket 1650 és 1750 között. A vizsgálat alapját a brassói szászok alkalmi nyomtatványai jelentik: a szerző a fent említett időszakból 496 ilyen típusú dokumentumot dolgozott fel, majd az ezekben szereplő több mint kétezer személy azonosításával felrajzolta és elemezte a város vezető rétegének sokrétű hálózatát.

Nagy Andor kutatása a családi kapcsolatrendszerek tanulmányozásának irányvonalába tartozik, vizsgálatának fókuszában egyes családok társadalmi érvényesülése, a megszerzett pozíció és nagyon átöröklése, a karrierutak feltérképezése áll. Mindezt módszertanilag a történeti hálózat kutatás eszközével igyekezett megközelíteni. Munkája az aprólékos forrásfeltáró munka és a makroszintű adatelemzés két nézőpontjának gazdag eredményt felmutató ötvözése. A kötet és a kutatás célja kettős volt: magán a témán túlmutatva példát kívánt nyújtani arra, hogy a hálózat kutatás eszközei

miként jelenthetnek hatékony segítséget a történettudományban. A kutatás részleteit, eredményeit, a könyv gazdag illusztrációs bázisát látva nem kétséges, hogy a szerző mindkét célt sikerrel teljesítette.

Nagy Andor az alkalmi nyomtatványokat választotta forrásul, amelyek eddig ritkán kerültek a társadalomtörténeti kutatások fókuszába, annak ellenére, hogy számos releváns információt hordoznak egy közösség életére, és az egyének életútjára vonatkozóan. A forráscsoport szinte vonzza magához a hálózati megközelítés és a relációs adatbázis-építés gondolatát. A brassói elit hálózatának feltérképezését a szerző alapos és hiánypótló levéltári kutatómunkára és forrásfeltárára építette, ami önmagában is komoly eredményt jelent. A 16–19. századból több mint ezer erdélyi vonatkozású alkalmi nyomtatvány bibliográfiai regisztrálását végezte el, majd 496 brassói szászokhoz köthető, 1650 és 1750 között keletkezett alkalmi írást (460 nyomtatványt és 36 kéziratot) azonosított, melyeket a jelen kötet előzményeként szolgáló disszertációban adott közre. (NAGY Andor, *Érvényesülési stratégiák a brassói szász tisztviselők körében, Kapcsolatháló-elemzés és családrekonstrukció az alkalmi nyomtatványok segítségével [1650–1750]*, Eger, Eszterházy Károly Egyetem Történettudományi Doktori Iskola, 2019. 458 p.) A feltárt iratanyag elemzése – már a hálózati megközelítés nélkül is – számos tanulsággal szolgál, többek közt rávilágít arra, hogy a brassói szászok életében mely fontos alkalmak tarthattak számot a megemlékezésre. Emellett a forráscsoport szisztematikus feldolgozása lehetővé tette az örökölt és szerzett (rokonai és baráti) kapcsolati körök, illetve a karrierutak alakulásai közötti összefüggések vizsgálatát.

Nagy Andor a kutatás fő kérdéseiként vizsgálta, hogy a kora újkori brassói városvezető elitet hogyan határozták meg a rokoni-házassági összefonódások, az alkalmi nyomtatványok alapján regisztrálható kollegiális viszonyok gyorsították-e az egyén karrierjének felfelé ívelését, a várost vezető családok mennyire alkottak zárt csoportosulást, és milyen mértékben uralták a legmagasabb egyházi és hivatali pozíciókat. A szerző mindemellett nagyon jól látta, hogy a források olyan mennyiségű adattal szolgálnak, amelyek együttes értelmezéséhez egy relációs adatbázis létrehozása és a hálózati megközelítés adhat igazi kulcsot.

A kötet a források, majd a módszertan ismertetésével indul. Ezt követi a brassói elit körében tipikusnak nevezhető életpályák – az egyházi és a politikai érvényesülés – modelljének felrajzolása, illetve a legtekintélyesebb családok azonosítása és presztízsének meghatározása. Az alkalmi nyomtatványok karrierépítési funkcióinak köszönhetően a szerző olyan adatokat tárhatott fel, amelyek alapján azonosíthatta és rangsorolhatta a korszak legtekintélyesebb brassói családjait, majd nyomon követte szerepeik, hatalmi pozícióik változását a vizsgált évszázados intervallumban. A kötetben a szerző felrajzolja a családokat alkotó személyek teljes hálózatát, majd rávetíti a kapcsolatokra épülő érvényesülési stratégiákat is: az alkalmi nyomtatványokból kinyerhető adatok alapján regisztrált baráti, kollegiális és rokoni kapcsolatokat veti össze a karrierutak későbbi alakulásával (114), ami megfigyelhetővé teszi, hogy például egy jól címzett gratuláció vagy okosan választott feleség mennyiben mozdította elő az adott személy ranglétrán való haladását. A zárófejezetben pedig a kivélt mutatja be a kötet: a Mederus család felemelkedésének rendhagyó modelljét.

A módszer (a relációs adatbázisba rendezés, és az ezt követő hálózatelemzés eszközeinek) bemutatásakor a szerző jó érzékkel emeli ki a legfontosabb kérdést: azt, hogy milyen adattípusok és miként nyerhetők ki a forrásművekből, az alkalmi nyomtatványok sokszínű és esetleges forrástípusából. A hasonló (nagy adathalmazt mozgató, informatikai eszközökkel végzett) kutatások kulcskérdése ugyanis, hogy relevánsan tudja meghatározni és tipologizálni a vizsgálati kérdésekhez szükséges adattípusokat. Mivel az alkalmi nyomtatványok fő funkciója a karrierépítés és a presztízs növelése volt, ezért az elitbe való betagozódás mikéntjének vizsgálatához lényegi információk és nem utolsó sorban – ahogy a szerző hangsúlyozza – megbízható adatok nyerhetők belőlük (17). A nehézség ezen adatokkal kapcsolatban azonban az, hogy sokaságukban áttekinthetetlen tömeget képeznek. Ennek a problémának a feloldásában segít a prozopográfiai adatbázis, amelynek bemutatására külön is kitér a szerző (21–28). A brassói polgárok alapvető adatai, mint például a név, a születés-, illetve a halálozás

helye és időpontja mellett a szerző regisztrálta a szülőkre, a házastársakra, a tanulmányokra vonatkozó adatokat, illetve rögzítette a nyomtatványokból azonosítható kapcsolatok és kapcsolattípusok meglétét. Nem kétséges, hogy a létrehozott adatbázis nemcsak a jelen kötetben leírt kutatáshoz, hanem számos más jövőbeli kutatáshoz is fontos kiindulópontot jelenthet. (Talán felvethető a kérdés, hogy az említett adatbázis elérhető-e vagy tervezett-e a jövőbeli elérhetősége más kutatók számára.)

A két rövid, a kutatás alapjait, fogalmait és forrásanyagát bemutató fejezet után a feltárt dokumentumok tartalmi elemzése következik. Az egyéni karrierutak általános jellemzőinek, a nagyobb életeseményekhez tartozó átlagos életkorok meghatározása után a szerző az ajánlásokban és köszönetnyilvánításokban szereplő támogatók és a köszönetet nyilvánító személyek pozícióinak azonosításával rámutat arra, hogy a társadalmi érvényesülést milyen kapcsolatok segítették (72). A vizsgálat első lépéseként a peregrináció alatt szerzett ismeretességek jelentőségét veszi szemügyre, majd a tisztségviselő családok közötti rokoni hálózatot tárja fel részletesen, hálózatelemzés segítségével. Előbbi során a szerző meggyőző példákkal bizonyítja, hogy valós összefüggés állt fenn az alkalmi nyomtatványokban regisztrált kollegiális kapcsolatok és az egyéni érvényesülés sikeressége, gyorsasága között (185). Az ajánlások vizsgálata kimutatja, hogy a jelentős hivatalnokok, idősebb előjárók említése valóban együtt járt az előrelépés sikerességével.

A szerző emellett kiemeli, hogy az ajánlásokban nagy arányban előfordul a rokoni kapcsolatok említése: így az összekapcsolódó személyeknek nemcsak a hivatali, hanem a családban betöltött szerepét is bevonta a vizsgálatba. Mivel a házasságkötés a társadalmi érvényesülés szempontjából kiemelkedő eseménynek számított, a vizsgált korszakban kötött 1010 frigy adatait is összevetette a személyek pozíciószerzésével. Kiemelkedően izgalmas a rokonsági összefonódások vizsgálata: bár, ahogy a szerző maga is megjegyzi, az a tény ismert volt, hogy Brassó legjelentősebb családjai rokonságban álltak, az azonban nem, hogy pontosan kik és hogyan kapcsolódtak egymáshoz. A szerző két időpillanatot ragad meg: az 1650-es évek és az 1750-es évek brassói elitjének teljes rokonsági hálózatát felrajzolja. Mindkettő jól mutatja, hogy a hálózat szereplőinek körülbelül 80 százaléka egy rokoni szállakkal sűrűn összefűzött hatalmi komponenst alkot. A hálózatelemzésben ezután a két életpályamodell, azaz a brassói főlelkészek rokoni kapcsolatainak, majd a városi tisztségviselők összeköttetéseinek vizsgálata következik. A szerző ezek alapján megállapítja, hogy mind a lelkészi, mind a bírói hivatali pozícióban a patrícius rétegből kikerülő személyek érvényesülhettek, tehát döntő szerepet játszott az, hogy ki milyen felmenőkkel rendelkezett. Az érvényesülés második kulcsa pedig a jól megválasztott házasság volt: a legfontosabb pozíciókat magukénak tudó családok tagjai egymással kötöttek házasságot (157). A hálózat szempontjából ennek velejárója, hogy a város számos nő tagja szerepel kiemelkedően erős összekötő szerepben – ez pedig, ahogy a szerző hangsúlyozza, a nő történeti kutatások számára is jelentős felismerésnek számít. A kutatás összegzésében Nagy Andor kiemeli, hogy a vizsgálatok alapján a brassói elit kifejezetten zárt társadalmi csoportként jelent meg. Konklúzióként felveti, hogy éppen ezért Brassó vezető társadalmi rétegét illetően megfontolandó lehet a patríciátus megnevezés használata annak ellenére is, hogy a brassói elit nem rendelkezett külön jogi kategóriával (186).

A kutatás módszertanából adódik, hogy rendkívül fontos a kötet vizuális kidolgozottsága, a hálózatelemzéshez kapcsolódó illusztrációk és táblázatok közlése. A szerző a legtöbb helyen igyekszik láttatni is a kutatás eredményeit: a grafikonok, táblázatok, a hálózatokat megjelenítő vizualizációk és a genealógiai táblák a legtöbb esetben a mű szerves részét képezik. Külön megjegyzendő, hogy mindezek jól követhetően, szépen illeszkednek a kötetbe, és jó példát szolgáltatnak mindazon kutatók számára, akik a digitálisan végzett, sok adatot mozgó vizsgálatok papírformátumba alakításának nehézségével szembesülnek.

MARKÓ ANITA